

3. Kandinskij, Boleslav. Übersetzung von Wirtschaftstexten aus kommunikativer Sicht. In: Das Wort. Germanistisches Jahrbuch. Moskau, 1994. – S. 235–238.
4. Sadowska, Liliana. Didaktische Aspekte des Lehrfachs Wirtschaftsdeutsch im Rahmen der Germanistikausbildung. In: Das Deutsche als Forschungsobjekt und als Studienfach. Peter Lang. Frankfurt am Main, 2006. – S. 377–382.
5. Siewert K. Das Recht in der Sprache und die Sprache im Recht. Einige Bemerkungen zum Stand der Erforschung der Rechtssprache. In: Wschod – Zachod. Slowiansko-germanskie badania literaturoznawcze i glottodydaktyczne na przelomie milenium. Slupsk 2002. – S. 309–315.
6. Im internationalen Wettbewerb. Interview mit Christian Bode. In: Deutschland. Forum für Politik, Kultur und Wirtschaft. Societäts-Verlag. Frankfurt a.M. 1/2007. – S. 18–21.

УДК 811.124'373–029:7]»00/02»

А. Д. Липецький,

Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів

«NATURALIS HISTORIAE» ПЛІНІЯ СТАРШОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ МИСТЕЦТВА ЕПОХИ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Стаття присвячена дослідженню античних літературних джерел становлення лексики мистецтва епохи Римської імперії, зокрема праці Плінія Старшого «Naturalis Historiae». У ній аналізуються 33-37 книги твору Плінія, де автор подає короткий нарис з історії античного мистецтва, згадує відомих скульпторів, художників, періоди їх творчої діяльності, а також матеріали та технології, які застосовувались у той час для створення мистецької композиції. Дана стаття є по суті першою спробою вивчення малодослідженого пласту латинської мови – лексики мистецтва. Запропонована тематика може зацікавити не лише філологів, а й професійних майстрів, художників, дизайнерів, архітекторів та мистецтвознавців.

Ключові слова: лексика мистецтва, античне мистецтво, джерела дослідження лексики мистецтва епохи Римської імперії.

PLINY'S «NATURALIS HISTORIAE» AS A SOURCE FOR ANALYSIS OF ART LEXIS ESTABLISHING IN THE PERIOD OF EMPIRE

The article deals with ancient literary source study of art lexis establishing in the period of Empire, specifically on the basis of «Naturalis Historiae» written by Pliny the Elder. There is an analysis of Pliny's books 33-37, where the author exposes the epitome of ancient art history and mentions well-known sculptors, painters, periods of their creative activity, as well as makes reference to materials and technologies which were used at that time to create some unique design. As a matter of fact, this article is the first attempt to study an underexplored stratum of Latin language – the lexis of art. The proposed subject may be interesting not only for philologists, but also for professional masters, artists, painters, designers, architects, art historians and art critics.

Keywords: lexis of art, ancient art, source for analysis of art lexis in the period of the Roman Empire.

«NATURALIS HISTORIAE» ПЛИНИЯ СТАРШЕГО КАК ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЯ ЛЕКСИКИ ИСКУССТВА ЭПОХИ РИМСКОЙ ИМПЕРИИ

Статья посвящена исследованию античных литературных источников становления лексики искусства эпохи Римской империи, в частности сочинения Плиния Старшего «Naturalis Historiae». В ней анализируются 33-37 книги сочинения Плиния, где автор излагает краткий очерк по истории античного искусства, упоминает о известных скульпторах, художниках, периодах их творческой деятельности, а также о материалах и технологиях, которые применялись в то время для создания художественной композиции. Данная статья является по сути первой попыткой изучения малоисследованного пласта латинского языка – лексики искусства. Предложенная тематика может заинтересовать не только филологов, но и профессиональных мастеров, художников, дизайнеров, архитекторов и искусствоведов.

Ключевые слова: лексика искусства, античное искусство, источники исследования лексики искусства эпохи Римской империи.

Вивчення історії становлення словникового складу мови у зв'язку з розвитком культури народу у сучасній мовознавчій науці є надзвичайно актуальним, тому лінгвістичними пошуками охоплено широке коло лексики, яка відображає різноманітні сторони життя і діяльності людей. Мову розвивають, збагачують, удосконалюють і наповнюють власним життєвим досвідом та особливостями свого менталітету численні покоління людей.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що генезис лексики мистецтва епохи Римської імперії, яка є предметом нашого дослідження, донині залишається мало вивченим як у вітчизняній, так і у зарубіжній лінгвістиці, хоча її значення для сучасності досить вагоме, оскільки поняття творчості та унікальності зараз високо цінуються, а зразки мистецтва періоду розквіту Римської імперії (чи як його ще називають «золотий період») можуть вважатися еталоном, тому й лексика того часу зацікавить не лише філологів, а й професійних майстрів, художників, дизайнерів, архітекторів та мистецтвознавців.

Метою написання даної статті є дослідження літературних джерел становлення лексики мистецтва епохи Римської імперії і насамперед 33-37 книг «Naturalis Historiae» авторства Плінія Старшого, та їх внеску у розвиток латинської мистецької термінології.

Варто відзначити, що оригінальний текст «Naturalis Historiae» Плінія Старшого, який лежить в основі нашого дослідження, не є простим для інтерпретування. В перекладах російською мовою (якою, до слова, немає опрацювання усіх 37 книг одним виданням), коментарі до тексту можуть займати близько 70 відсотків від загального об'єму. Повний переклад представлений англійською мовою у десяти томах і майже повний – французькою. Перший переклад англійською мовою здійснив педагог, фізик і перекладач Філемон Голланд у 1601 році. Потім з'явився спільний переклад Дж. Бостока і Г. Райлі, а також К. Джексі-Блейк і С. Селлєрса. Російською мовою твір Плінія в частині мистецтва перекладали Г. А. Таронян і Б. В. Варнеке. Серед дослідників над темою Плінія в цьому ж контексті працювали Дж. Айсарер, А. Дараб, О. Ф. Лосєв.

Пропонована стаття є по суті першою спробою вивчення малодослідженого пласту латинської мови – лексики мистецтва. Мистецтво, будучи елементом духовної культури, відображає осмислений людиною світ. Воно здатне впливати на наші почуття, розум та світосприйняття. У мистецтві Стародавньої Греції та Риму головною темою була людина, її велич і тілесна краса (καλός) та краса її почуттів (αγαθός). Ще в архаїчний період Стародавньої Греції розвинулися всі види мистецтва – архітектура, скульптура, живопис та прикладне мистецтво. Розвиток Стародавнього Риму перебував під бес-

посереднім впливом грецької культури, однак, як відмічають дослідники, у давньоримському мистецтві проявилися і специфічні риси, обумовлені особливостями римського менталітету, а саме прагматизмом, що знайшло своє відображення у домінуванні видів мистецтва, які мали для римлян практичне значення. Шедеври, створені талановитими майстрами античного світу, надихали митців усіх наступних епох, їхні твори вважалися вершиною художньої майстерності.

Розглядаючи історію образотворчого мистецтва, можемо назвати ряд античних авторів, які подають нам відомості з цього питання. Серед греків – це Дуріс Самоський, Антигон Каристський, Ксенократ, Полемон, Павсаній. Також описи мистецьких творів можна зустріти і у художній літературі Стародавньої Греції. Це «Ліада» Гомера, де описується щит Ахілла, та діалоги Лукіана. Серед римських авторів питання мистецтва висвітлювали Цицерон, Плутарх, Квінтіліан, Пліній Старший, Діон Хрисостом, Філострат Старший, Філострат Молодший, Плотін.

Будучи єдиною збереженою до наших днів літературною працею Гая Плінія Секунда (більш відомого як Пліній Старший), «Naturalis Historiae» вважається прообразом сучасної енциклопедії. Сам Пліній охарактеризував її грецьким виразом «ἔγκυκλος παιδεία» (загальна освіта) [20, с. 12]. На думку автора російського перекладу Г. А. Тароняна, традиційний переклад назви твору Naturalis historiae як «Природнича історія» – невірний та незрозумілий. Він вважає, що historia (гр. ἱστορία) тут вжите не в значенні «історія», а як «опис» або точніше «свідчення», «знання про щось» і пропонує дати назву «Природознавство» [12, с. 9]. Разом з цим, у примітках до наукової статті Г. С. Литичевського знаходимо протилежну гіпотезу. Зважаючи на те, що слово <storja вживається не тільки у значенні «знання», але й має варіанти перекладу «опис», «розповідь», «дослідження» та ін., а в латинській мові є відповідники до цих слів (напр., res, memoria, fabula), то виникає питання, чому Пліній не обрав одне з цих латинських слів, а запозичив грецьке слово ἱστορία? Цікавий і той факт, що Светоній у своїй книзі «Про знаменитих людей» розмістив відомості про Плінія у розділ «Про істориків». Тому, на думку Г. Литичевського, назву твору слід перекладати буквально – «Природнича історія» [9, с. 191-209]. Якщо ще додати, що в цій праці Пліній наводить певний історичний фактаж, то варіант перекладу «Природнича історія» можна вважати зрозумілим та цілком прийнятним.

У XIX-XX ст. деякі науковці критикували роботу Плінія, вважаючи, що це просте нагромування фактів, де немає якоїсь чіткої структури та систематизації. Але вже у наш час така оцінка спростовується, оскільки ми бачимо логічну послідовність у викладі інформації Плінієм Старшим. Наприклад, що стосується мінералів, то автор починає із золота і продовжує далі описувати мінерали за ступенем їх дорожочінності. Історію мистецтва систематизує хронологічно [20, с. 6]. Весь матеріал, що стосується мінералів і металів, наче розділений на частини. Спочатку мова йде про спосіб утворення матеріалу, як його добувають і обробляють. В другій частині описані його властивості, і, нарешті, останній блок інформації – це спосіб використання даного матеріалу (в медицині або образотворчому мистецтві). Окрім того, німецький дослідник Ф. Румер (F. Römer) у тематичі всіх тридцяти семи книг розгледів симетрію: про неживу матерію розповідають книги 2-6 і 33-37, в 7-11 та 28-32 книгах описуються люди і тварини, в книгах 12-19 і 20-27 мова йде про рослинний світ [1, с. 1377].

У першій книзі «Naturalis Historiae» Пліній вказує джерела, з яких він черпав інформацію для написання усіх наступних 36 книг. Називає понад 400 авторів, 146 з яких – римські. Серед джерел для книг 33-37, які є об'єктом нашого дослідження, найчастіше згадуються імена римських авторів Марка Теренція Варрона і Корнелія Непота, а також Юби, Веррія, Луція Пісона, Муціана, Дуріда. Серед авторів грецького походження – Демокрит, Пасітель, Діонісій і Теофраст. Усі вони презентовані Плінієм як «ex auctoribus» у чотирьох книгах з п'яти досліджуваних. Немає точних даних, яким чином Пліній використовував інформацію, отриману з різних джерел. Позаяк в той час не було такого поняття як «плагіат», цілком можливо, що переписували чи просто перекладали фрагменти тексту без будь-яких змін чи авторських відступів. Тому буває важко з'ясувати точку зору самого Плінія, адже написану інформацію він часто не аналізує, а подекуди наводить слова двох різних авторів, які по своїй суті суперечать одне одному [2, с. 135].

Матеріалом для нашого дослідження, як було сказано вище, слугують 33-37 книги, у яких описані метали та мінерали, їх застосування у мистецтві, міститься інформація про технологію виготовлення золота, скла, про скульптуру у мармурі та бронзі, про види фарб, які використовувалися в той час (міній, охра, білила тощо). Тут також подано короткий нарис з історії мистецтва, згадано відомих скульпторів, художників, періоди їх творчої діяльності, історії з їхнього життя, часто анекдотичного характеру, розкрито різні методи і техніки для створення мистецької композиції. Багато автор пише про ліпнину, різьбу та чеканку, а також про архітектурні споруди. Описуючи предмети розкоші, Пліній звертає увагу на те, що люди втрачають інтерес до суспільних цінностей, прагнучи мати у своєму володінні все більш розкішні та коштовні речі.

Пліній багато згадує про грецьких митців та описує їхні твори. Відшукуємо у Плінія і повідомлення про Афіньську пінаотеку (щось на зразок картинної галереї), в якій зберігались картини видатних художників (6, 79). Це свідчить про початки колекціонування творів мистецтва. Відомо, що така традиція була продовжена римлянами.

Все ж Пліній велику увагу приділяє римським реаліям, адже писав енциклопедію для імператора Тіта. Він поставив перед собою мету – викласти у доступній формі певну суму природничих знань для простих людей (землеробів, ремісників, та дослідників-аматорів (*humili vulgo scripta sunt, agricolarum, opificum turbae, denique studiorum otiosis*). Сам Пліній вважає, що його твір не вирізняється талановитістю, а його особисті обдарування, власне кажучи, посередні (*Nam nec ingenii sunt capaces, quod alioqui (in) nobis perquam mediocre erat*). Відомо, що твори римських авторів дуже часто не є самостійними науковими дослідженнями, а компіляціями з грецької літератури. Пліній теж не був самостійним дослідником. Однак з його твору видно, що він був дуже освіченою людиною, яка збрала та систематизувала багатий різноманітний матеріал зі спеціальної та неспеціальної літератури за багато років. Подекуди він навіть вступає в полеміку з такими авторитетами, як Арістотель (XI, 226; IX, 16) та дає свої пояснення (II, 71; XVIII, 279). На його часту посилаються римські автори. Зокрема, Светоній у «De vita Caesarum» («Життєписях дванадцяти цезарів») [13, с. 104] та Авл Геллій, автор «Noctes Atticae» («Аттичних ночей»), збірника цитат і виписок з грецьких і римських авторів [5, с. 21, 199, 379–381, 405–406, 423–424; 6, с. 293]. Останній пише, що Пліній за життя, завдяки своєму талантові, користувався великим авторитетом. В іншому місці він стверджує, що Пліній Секунд вважається надзвичайно освіченою людиною свого часу. Серед інших авторів, які посилаються на Плінія – Апполінарій Сидоній (V ст.), Тертуліан (II-III ст.) та Августин (IV-V ст.). Ієронім Стридонський відводить Плінію перше місце серед римських авторів, які писали про природу.

Авторитет Плінія з тисячоліттями зростає. У XIII ст. Фома Кантимпрейський з Брабанту в передмові до свого енциклопедичного твору «Про природу» відводить йому друге місце після Арістотеля. У середні віки було створено багато енциклопедичних праць, для авторів яких Пліній був незаперечним авторитетом і джерелом. В епоху Відродження високу оцінку твору «Naturalis Historiae» дав Петрарка. Після першого видання твору в 1469 р. його авторитет настільки виріс, що у багатьох навчальних закладах були створені кафедри, де вивчали та аналізували творчість Плінія. Ретельно вивчав Плінія і Колумб, про що свідчать зроблені його рукою помітки на полях збереженого екземпляру «Naturalis Historiae» з

його бібліотеки [16, с. 196–250]. Починаючи з 18 століття авторитет Плінія дещо послаблюється, а його праця піддається критиці. Особливо це відчувається у судженнях Р. Б'янки-Бандінеллі, який стверджує, що Пліній далекий від мистецтва і його по суті не розуміє, поняття естетики для нього чуже [15, с. 4–11]. А Ч. Мурхауз вважає, що Пліній Секунд розуміється в мистецтві на рівні середнього римлянина, у якого недостатньо розвинене естетичне відчуття [19, с. 29–35].

У сучасному мистецтвознавстві є дві точки зору, що розглядають відношення римлян до мистецтва: «проримська» і «антиримська». «Проримська» полягала в тому, що римляни шанували мистецтво, добре розбиралися у ньому, а «антиримська» – римляни не належним чином цінували твори мистецтва. Дослідник Дж. Тойнбі називає абсурдною «антиримську» точку зору, проте і не є зятим прихильником «проримської» [24]. Але, як би там не було, «Naturalis Historiae» Плінія залишається єдиним збереженим джерелом знань про античне мистецтво та лексику, якою користувалися античні митці.

Сьогодні багато чим зобов'язане античності та середньовіччю. Свою роль в цьому зіграв і Пліній, який своїм провітницьким твором прагнув принести користь людям, знайомлячи їх з науковим та творчим надбанням попередників та сучасників.

«Naturalis Historiae» Плінія Старшого, без сумніву, є надбанням надзвичайної цінності як у галузі літератури, так і в сфері науки чи мистецтва, чи практичного їх застосування. Результати нашого дослідження можуть бути використані як при вивченні самого твору, так і при підготовці фахових словників, а також може представляти інтерес для творчих людей – художників, архітекторів, мистецтвознавців тощо. Наукові пошуки у галузі лексики мистецтва, зокрема у творі Плінія Старшого «Naturalis Historiae», який є цінним джерелом, дасть можливість виявити основні закономірності та шляхи розвитку словникового складу латинської мови, причини та час виникнення кожного слова та зміни значення.

Література:

1. Альбрехт М. История римской литературы / М. Альбрехт // Перевод с немецкого А. И. Любжина. – Москва : Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2004. – Т. 2. – 704 с.
2. Беркова Е. А. Научная литература ранней империи / Е. А. Беркова // История римской литературы / Под ред. С. И. Соболевского, М. Е. Грабарь-Пассек, Ф. А. Петровского. – Москва : Издательство АН СССР, 1962. – Т. 2. – С. 135.
3. Виппер Б. Р. Введение в историческое изучение искусства / Б. Р. Виппер. – Москва : Издательство В. Шевчук, 2008. – 368 с.
4. Виппер Б. Р. История европейского искусствознания. От Античности до конца XVIII века. / Б. Р. Виппер, Т. Н. Ливанова. – Москва : Академия наук СССР, 1963. – 436 с.
5. Геллий Авл. Аттические ночи. Книги I-X / Пер. с лат. А. Я. Тыжова. – Санкт-Петербург : ИЦ «Гуманитарная академия», 2007 – 480 с.
6. Геллий Авл. Аттические ночи. Книги XI-XX / Пер. с лат. А. Я. Тыжова. – Санкт-Петербург : ИЦ «Гуманитарная академия», 2008 – 448 с.
7. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – Москва : Наука, 1974. – 246 с.
8. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. / Пер. М. Гаспарова. – Москва : Астрель, 2011. – 570 с.
9. Литичевский Г. С. Природа моря в контексте натурфилософских представлений Плиния Старшего / Г. С. Литичевский // Архив истории науки и техники. – Вып. 1 : Сб. статей. – Москва : Наука, 1995. – С. 191–209.
10. Лосев А. Ф. История античной эстетики. / А. Ф. Лосев. – Москва : Издательство АСТ, 2000. – Т. 1–8.
11. Плиний. Об искусстве. / Перевод и примечания Б. В. Варнеке. – Одесса, 1918. – 289 с.
12. Плиний Старший. Естествознание: Об искусстве. / Перевод с латинского, предисловие и примечания Г. А. Тароняна. – Москва : Ладомир, 1994. – 941 с.
13. Светоний Гай. Жизнь двенадцати цезарей / Пер. М. Гаспарова. – Москва : Наука, 1993. – 368 с.
14. Beaujean J. Histoire naturelle. Plin L 'Ancien. / J. Beaujean [éd. et trad.]. – 37 vols. – Paris : Les Belles Lettres, 1950.
15. Bianchi-Bandinelli R. Piccoli problemi da risolvere. I: Parrasio, linea, spazio, volume. – CA, 1938. – № 13. – pp. 4–11.
16. Spanische Forschungen der Görresgesellschaft. Reihe 1. – Münster : Aschendorff, 1930. – 402 S.
17. Isager J. Pliny on Art and Society: The Elder Pliny's Chapters on the History of Art. – Odense : Odense University Press, 1991. – 263 p.
18. Jex-Blake K., Sellers E. The Elder Pliny's Chapter on the History of Art. – London, 1896.
19. Moorhouse A. C. A Roman view of Art. – Greece & Rome, 1940. – X. – pp. 29–35
20. Murphy T. Pliny the Elder's Natural History : The Empire in the Encyclopedia. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 233 p.
21. Pliny the Elder. Natural History with an English Translation in Ten Volumes by Harris Rackham. – London : The Loeb Classical Library, 1938–1962.
22. Pliny the Elder. The Natural History. / Translated by John Bostock and Henry Riley. – London, 1855.
23. The Historie of the World. Commonly called, The Naturall Historie of C. Plinius Secundus. / Translated into English by Philemon Holland, Doctor in Physic. – London, 1601.
24. Toynbee J. M. C. Some Notes on Artists in the Roman World. – Brussels : Latomus, 1950. – Volume VI. – 56 p.

УДК 8.811.112.2

Г. Л. Лисенко, З. В. Чепурна,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З АНІМАЛЬНИМ КОМПОНЕНТОМ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті аналізуються останні дослідження в галузі фразеології, розглядається класифікація ФО з АК за ступенем семантичної злитності компонентів, пропонується поділ анімалізмів на групи, вивчається можливість фразеологічного та нефразеологічного перекладу ФО з АК з німецької мови українською, а також застосування таких лексичних перекладацьких трансформацій як антонімічний переклад, конкретизація та генералізація.

Ключові слова: семантична злитність, фразеологічний переклад, перекладацькі трансформації, анімальний компонент, характеристика, явище, оцінка, фразеологічні вирази, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.

PROBLEMS OF TRANSLATION OF THE GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ANIMAL COMPONENTS INTO UKRAINIAN

The article analyses the latest researches in the sphere of phraseology. Classification of PU with AC according to the degree of components' semantic continuity is regarded, division of animalisms into groups is proposed, possibility of phraseo-